

ANTAL Tamás
egyetemi tanár
SZTE ÁJTK

DOI: 10.15170/DIKE.2022.06.02.01

Az igazságügyi osztály létrejötte a felelős magyar minisztérium szervezésekor (1848/49, 1867)

Establishing the Department of Justice in the Organization Process of the Hungarian Ministry (1848/49, 1867)

In the process of establishing the Hungarian Royal Ministry of Justice, the “first organization” actually happened twice: in 1848 and 1867. The former has its 175th anniversary in 2023, the latter had the 155th one in 2022 parallel with other ministries that were already in operation as departments in 1848. This particular duality will be presented in brief focusing on the work and leadership of such Hungarian statesmen as Ferenc Deák and Boldizsár Horvát and their talented contemporaries.

Keywords: *legal history, Hungarian Royal Ministry of Justice, Ferenc Deák, Boldizsár Horvát*

A Magyar Királyi Igazságügyminisztérium létrejöttének folyamatában valójában kétszer történt „első szervezés”: 1848-ban és 1867-ben. Az előbbinek 2023-ban van a százhetvenötödik évfordulója, az utóbbinak 2022-ben volt a százötvenötödik. (Ez természetesen igaz más minisztériumokra is, amelyek a forradalom után kezdtek el működni.) Ezt a sajátos kettősséget mutatjuk be röviden.

1. Az első szervezés

Az első magyar független és parlamentáris felelősség alatt álló minisztériumot, mely kifejezés akkor magát a kormányt jelentette, az 1848. évi III. tc. hozta létre a márciusi törvények egyik legfontosabbikaként, amely az évenkénti országgyűlésről és a népképviselői választójogról szólókkal együtt „új alkotmányt” adott Magyarországnak: „*es ist eine neue Verfassung für Ungarn*” – ahogy ez a ma már szállóigévé vált mondás szerepelt az Államkonferencia elé 1848. március 26-án Rosenfeld Károly Lajos udvari tanácsos által beterjesztett előadmányban. A törvény létrejöttének folyamatát Ruszoly József tárta fel – először a Jogtudományi Közlönyben 1997-ben publikált – tanulmányában, amely 2000-ben németül is megjelent a *Die Elemente der ungarischen Verfassungsentwicklung: Studien zum Millennium* című, Mezey Barna és Máthé Gábor által szerkesztett kiadványban, majd bekerült az Újabb magyar alkotmánytörténet (1848–1949) válogatott írásai közé is (2002).

A modern kifejezéssel „nemzeti kormányról” szóló törvényjavaslat legkorábbi hivatalos verziója, országgyűlési „őstervezete” egy 34 szakaszos fogalmazvány volt, amelyet 1848. március 21-i keltezéssel látott el és írt alá Szemere Bertalan mint kerületi ülési jegyző; ez ma is megtalálható az MNL Magyar Országos Levéltárának 1847/48. évi dietális iratai között. Vagyis két nappal azután már kész volt, hogy az uralkodó március 17-én kelt és 19-én az elegyes ülésben felolvasott oklevele

elvben lehetővé tette „*a fennálló honi törvények értelmében független felelős Ministerium alkotását*”. Hogy kik voltak a tényleges szövegezők – erre biztosan nem válaszolhatunk, azonban okkal merül fel *Szémere* mellett *Kossuth Lajos* és *Ghyczy Kálmán* nádori ítélőmester neve is. Aligha képzelhető el, hogy *gr. Batthyány Lajos* designált miniszterelnök és *István* nádor ne látták volna azelőtt, hogy másnap sokszorosítva is megjelent a 162. számú röpíven. Március 23-án este a két tábla elegyes ülése már el is fogadta a szövegezést tartalmazó felirati javaslatot, ami az Államkonferencia és az uralkodó elé került, majd onnan 29-én érkezett vissza a válaszirat az országgyűléshez. Ekkor még több jogintézményt tekintve távol voltak az álláspontok: a vita a Magyar Királyi Udvari Kancellária megtartásán és az uralkodói jogi aktusok ellenjegyzésének kérdéseiben, valamint a hadügyi felségjogok s az ehhez kapcsolt pénzügyek terén csúcsosodott ki. Március 31-én azonban *V. Ferdinánd* végül elejtette a legneuralgikusabb fenntartásait, így április 2-án – *Kossuth* módosításaival (188. számú röpív) – a karok és rendek elfogadták a javaslat végleges szövegét, amihez másnap a főrendek is hozzájárultak.¹

Az őstervezetben és az április 11-én szentesített törvénycikkben is az „igazságügy” szó helyett az „igazságszolgáltatás és kegyelem osztálya” kifejezés szerepelt. Április 7-én a király aláírta a felelős minisztériuma tagjainak: az első magyar minisztereknek a kinevezését, de a március 23-án létrehozott kormányzati–rendészeti testület, a Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány (MOIB) április 20-ig még működött.

Deák Ferenc igazságügyi osztálya (minisztériuma) 1848-ban még szükségképpen a volt Helytartótanács és a Magyar Kir. Kancellária ügyosztálystruktúrájára emlékeztetett. Egy, az év április 22-én kelt és *István* helytartó-nádorhoz (királyi alteregóhoz) címzett előterjesztés szerint a miniszter államtitkára (az „álladalmi titoknok”) *Ghyczy Kálmán*, az osztályfőnökök *Dubraviczky Simon*, *Bónis Sámuel*, *Nagy Károly* és *Szalay László*, míg az osztálytanácsosok *Beöthy Lajos*, *Hadzsics János* és *Kis Lajos* voltak, a miniszteri titkár (a „miniszteri titoknok”) állását *Tóth Lőrinc*, az osztálytitoknokokéit *Krajnik Imre*, *Pap Antal*, *Kendelényi Ferenc*, *Farkas Ágoston* és *Irányi Dániel* töltötték be. Belsőleg öt részre tagolódott az osztály: az államtitkári, a polgári törvénykezési, a politikai bíraskodási, a büntetőtörvénykezési és úrbéri, valamint a kodifikációs ügyosztályokra. Az apparátusból fogalmazókként és fogalmazó segédekként a különböző források útján többen név szerint ismertek;² *Both Ödön* kutatásai nyomán *Békey Istvánt* emeljük ki e helyt.³ Az ún. segédhivatalt *Óry István* vezette. Maga az osztály április 7. és szeptember 10. között Budán az Országház utcában működött a 26–28. szám alatt, ahol korábban a Klarissza-apácák zárdája, majd a rendi országgyűlés táblái s a Helytartótanács székelt. E palotában az egyéb miniszterek és hivatalaik is bírtak helyiségekkel.⁴ *Deák* még a saját ideiglenes szállásán is naponta fogadta a hozzá fordulókat.

Az igazságügyi hatáskörökről *Deák* május 5-én bocsátott ki körlevelet. Eszerint ő és apparátusa „*felügyel az egész polgári törvénykezésre, ideértve a szentszéki, bányászati s váltói bíróságokat is. Felügyel a büntető törvénykezésre, börtönökre, közpádlókra s esküdtszékekre, az ügyvédi kar viszonyaira s a hiteles helyekre.*” A politikai bíraskodást addig az Udvari Kancellária gyakorolta, 1848-ban ez is az igazságügy-miniszterre szállt. E jogkörében minden ítéletet felfüggeszthetett, s felügyelt az ítélkezés

¹ RUSZOLY, „Egy új alkotmány Magyarországnak” 7–25.

² F. KISS, Az 1848–1849-es, 386–388.; NEMES, A magyar királyi igazságügyminisztérium elhelyezése 4.

³ BOTH, Küzdelem az esküdtbíraskodásért 99–105.

⁴ NEMES, A magyar királyi igazságügyminisztérium elhelyezése 3–4.

során elkövetett formai hibákra.⁵ Bár ez döntően még egy feudáliskori intézmény volt, a dualizmuskori, adminisztratív jellegű igazságügyi főfelügyeleti jog mégis innen eredeztethető.⁶

Deák és munkatársai a polgári átalakulás szolgálatában álltak: a kibocsátott miniszteri rendeletekkel megkezdték a későbbi szabadelvű magyar igazságügy alapjainak kidolgozását. A rövid életű *Batthyány*-kormány működése alatt kiadott liberális rendeletek közül kiemeljük az esküdtbíráskodás eljárásának szabályozásáról szólót, amely az 1848. évi sajtótörvény vétségekre irányuló részének végrehajtását célozta.⁷ Ennek értelmében az április 29-i dátummal ellátott rendelet – kiindulva a reformkori örökségből: az 1843/44. évi végül el nem fogadott országgyűlési javaslatból – elsőként tartalmazta a korának egyik legtöbbször értékelt eljárásjogi intézménye, az esküdtszék anyagi és eljárási normáit, amelynek jelentőségét nem csorbitja az, hogy a szabadságharc miatt Pozsony városán kívül⁸ *de facto* nem jutott mód az alkalmazására, miként a rendi kori törvénykezési viszonyok átalakításával szükségképpen együtt járó más reformokra: a polgári igazságszolgáltatás intézményi fundamentumának megalkotására sem volt elég idő. Az igazságügyi tárcán belül egyébként a bíráskodási gyakorlat közelítése végett a fent említett második ügyosztályban egy Dunai és egy Tiszai osztályt különítettek el; ezek a törvényhatóságokban funkcionáló – tehát országosan még nem egységes rendszerű, s a közigazgatástól csak részben elválasztott – bíróságok irányítását szolgálták volna a magánjog terén. A minisztertanács döntése nyomán szándékában állhatott *Deáknak* egy külön erdélyi és egy horvátországi törvénykezési osztály kialakítása is, de végül ezek nem valósultak meg.⁹

Szintén az első igazságügy-miniszter feladata lett volna a jobbágyszabadításról és az úrbériség megszüntetéséről szóló pozsonyi törvénycikkek végrehajtásának kidolgozása, együttműködve a pénzügyminiszterrel, azonban erre sem kerülhetett sor. Munkája során *Deák* folyamatosan szembesült azzal a ténnyel, hogy az áprilisi törvények vázlatossága e téren mennyi problémát és társadalmi feszültséget indukált. Volt, ahol *Szemere* belügyminiszternek a statáriumot is ki kellett hirdetnie a nyár folyamán. A jól kidolgozott s az országgyűlés által szeptemberben tárgyalni kezdett részletes javaslatban *Deák* az úrbéres föld fogalmát a vitás esetekben a legszélesebben értelmezte (pl. függőben lévő legelő-elkülönözés, irtványok, telepítvények), a magántulajdon védelmében azonban arra is felhívta a figyelmet, hogy a „szociális igazságosság” és az úrbériség utáni valamiféle „földajándékozás” nem azonos fogalom, miként az állami kártalanítás radikális kiterjesztése sem egyeztethető össze az állam teherbíró képességével. A megváltás két formáját: az önmegváltást és az állami kártalanítást törekedett a realitásokhoz közelíteni. Megvalósulás esetén a *Deák*-féle javaslat a volt jobbágyság javára döntött volna a jogviták többségében, például „a polgári jogrend határai között elment a lehetséges határig a majorsági zsellérek és a telepítvényesek kérdésében”.¹⁰

Az első felelős kormányra hárult a megszakadt kodifikációk folytatása is, amelyek folyama azelőtt 1843/44-ben érte el az intellektuális tetőpontját. Az áprilisi törvények az ősiség megszüntetése mellett egy magánjogi törvénykönyv kidolgozását is sürgős feladatul tűzték. *Szalay*

⁵ CSIZMADIA, A magyar közigazgatás fejlődése 220–221.

⁶ ANTAL, Törvénykezési reformok 155–158.

⁷ BOTH, Küzdelem az esküdtbíráskodásért 83–131.; BALOGH, A modern büntetőjog 190–196.

⁸ RÉSŐ, Az esküdtszék Magyarországon XII.

⁹ F. KISS, Az 1848–1849-es, 388.; SARLÓS, Deák és Vukovic, 57–67.

¹⁰ ERDŐDY – HERMANN, Batthyány – Szemere 102–103.; OROSZ, A jobbágyszabadítás 209–217.

László vezette volna a kodifikációs ügyeket az igazságügyi osztályon belül, azonban ő hamarosan Frankfurt am Mainba utazott a német alkotmányozó nemzetgyűléshez diplomáciai megbízatással. Deáknak júliusban fel kellett adnia eredeti tervét: az első javaslatok mielőbbi benyújtását. Szalayhoz írt egyik korábbi levelében rámutatott: „a távolléted miatt nem fogom bevihetni a jövő országgyűlésre a büntető törvényeket s eljárást, nincs ember, akire a munkát bízni akarnám, s ezt elvállalná; jobb embereink amúgy is elfoglaltak, pedig nagy bajnak tartom, ha a kódex éppen jelen körülményeink között elmarad”.¹¹

Közben az ideiglenes alkotmányos kormányzás az Osztrák Császárságban is létrejött, amelyben elsőként – Franz Anton von Kolowrat-Liebsteinsky és Franz von Pillersdorf miniszterelnöksége alatt – Ludwig Patrick Johannes Taaffe gróf (a későbbi miniszterelnök, Eduard Taaffe édesapja) látta el a birodalmi igazságügyek vezetését.¹²

A Batthyány-minisztérium kényszerű távozása után 1848 októberében alakult ideiglenes magyar kormány szerv, az Országos Honvédelmi Bizottmány nagyobb igazságügyi küldetésre nem vállalkozhatott, azonban a rögtönbíráskodásról szóló „véstörvény” előkészítése és debreceni elfogadtatása így is a vívmányok közé tartozott, mivel egy *sui generis* jogterület normatív szabályozására törekedett a hadiállapotban történő visszaélések megelőzése végett, és a vonatkozó osztrák jogszabályok alkalmazása helyett. Az igazságügyi igazgatást ekkor Szemere Bertalan vette át, de a „véstörvény” eredeti szövegezése még Deáktól származott.¹³ Az 1849 áprilisában deklarált trónfosztást követő átmeneti közjogi időszakban pedig a nagybecskereki országgyűlési képviselő, Vukovics Sebő látta el a szakminiszteri feladatokat Szemere kormányában. Lényeges változtatásként megszervezte az „álladalmi ügyési osztályt” az igazságügyi tárcában,¹⁴ s olykor képviselte (helyettesítette) Kossuthot a Főrendi Tábla ülésein Debrecenben.¹⁵

2. A második szervezés

Az 1849 augusztusától 1867 tavaszáig tartó neoabszolutizmus alatt sem alkotmányos magyar kormány, sem miniszterek nem léteztek, helyettük az 1848-ban feloszlatott dikasztériumokat – köztük az említett Helytartótanácsot és a Kancelláriát – állította helyre Ferenc József: ezek továbbra is csak az uralkodónak felelős közigazgatási orgánumok voltak, amelyek által az ország közjogi státusza – legalábbis hazai nézőpontból tekintve – még az ún. alkotmányos monarchia szintjét sem érte el, ami teljesen anakronisztikus volt a korabeli közép- és nyugat-európai államok között.

Az országgyűlés 1865 decemberében való ismételt összeülése,¹⁶ majd pedig a kiegyezési tárgyalások nyomán újjászülető alkotmányos rendszerben¹⁷ az osztrák tartományokétól független, az 1848. évi alapokon álló magyar minisztérium (kormány) igazságügy-miniszterének feladatait csupán igen szűkszavúan határozta meg az 1867. február 20-i legfelsőbb elhatározás. A Helytartótanácsotól átvett hatáskörök jegyzékében a törvényhatóságok s a fegyintézetek börtönügyei, a be- és kivándorlások jogi szempontjai, az árvaügyek, a hitbizományok, a holtak nyilvánítások, a kivégzések és bakók, a kegyelmezések s a büntetések elengedése, a

¹¹ BÁRÁNDY, Deák Ferenc 16–17.

¹² Österreichisches Biographisches Lexikon 14 182–183.

¹³ STIPTA, A magyar bírósági rendszer 110–111.; SARLÓS, Deák és Vukovics 67–71.

¹⁴ F. KISS, Az 1848–1849-es 90–98.; SARLÓS, Deák és Vukovics 78–101.; NÁNÁSI, A magyar királyi ügyészség 18.

¹⁵ BOROSSY, Az Országgyűlés 382.

¹⁶ RUSZOLY, Választójog és választási rendszer 345–351.

¹⁷ MÁTHÉ, Közép-Európa újkori születése 62–81.

rögtönbíráskodás engedélyezése s a rögtönítélő bíróságok, továbbá a telekkönyvi hirdetések, a vagyonzárolások, a bírói letétemények, a bírósági közidézések, valamint az összes úrbéri ügyek jogi kérdései – ideértve az italmérés, illetve a más kisebb királyi haszonvételek gyakorlata körüli intézkedéseket – szerepeltek.¹⁸ Azonban hamarosan megmutatkoztak a bennük foglalt egyéb hatáskörök is az új igazságügyi szervek létrehozása közben: különösen közéjük tartozott a sajtóesküdtszékek, a mellettük működő vizsgálóbírák s közbírák,¹⁹ illetve a jövedéki kihágások felett ítélő bíróságok szervezése,²⁰ a sajtóvétségi és politikai vádak alóli amnesztia végrehajtása,²¹ az ügyvédi vizsgák átmeneti szabályozása, a nem királyi, hanem még mindig városi, vármegyei bíróságok állami legitimációja, s az erdélyi legfőbb törvényszék joghelyzetének szavatolása.²² Azon ügytípusok felsorolását, melyek általában véve miniszteri ellenjegyzéssel ellátandó „végelhatározás” céljából a király elé voltak terjesztendőek, a 64/1867. évi miniszterelnöki rendelet (szabályzat) tartalmazta.²³

A rendes törvénykezési szervek és a bírák jogállása tekintetében viszont még nem kerültek szóba azok a lényeges változások, amelyek a következő években, 1868 és 1872 között majdan végbementek: „*a provisoriumok változandósága által jogérzelmében megingatott nemzet valódi igazságszolgáltatás után eped. Gyors, törvényes és szigorúan igazságos bíráskodás csak törvényben jártas és széplőtlen jellemű bírák által érvényesíthető. A bírák megválasztásában tehát szigorú eljárást követel a kormány a nemzet nevében és annak érdekében*” – fogalmazott a törvényhatóságokhoz intézett közjogi proklamációjában a dualizmus első magyar kormánya, de részletesen foglalkozott az erdélyi igazságügyi állapotok fenntartásával is.²⁴ Egyebekben pedig úgy rendelkezett, miszerint „*addig is, míg a szervezés teljes befejeztével, az egyes ministeriumok közötti szakfelosztás közbírré tételhetné, mindazon tárgyak, a melyekre nézve a szakilletőség kérdése kétségesnek látszik, a »Magyar kir. ministeriumhoz Budán« intézendők – [így] gondoskodva lévén arról, hogy az ily cím alatt beérkező tárgyak az illető szakministeriumhoz haladék nélkül áttétessenek*”.²⁵

¹⁸ A magy. kir. Ministeriumhoz beosztott s eddig a magy. kir. Helytartótanácsnál tárgyalt ügyek jegyzéke. In: Magyarországi Rendeletek Tára (a továbbiakban: MRT) 1867. Pest, 1868. 16–22., különösen: 21.; királyi rendelet 1867. évi febr. hó 20-ról a magyar felelős ministerium kinevezése tárgyában. MRT 1867. Pest, 1868. 22–23.

¹⁹ Részletesen lásd: ANTAL, Törvénykezési reformok 181–184.; RÉVÉSZ, A sajtószabadság 37–54.

²⁰ A m. kir. pénzügy- és igazságügyministeriumoknak 1867. évi márczius 20-kán kibocsátott rendelete a jövedéki kihágások iránt követendő eljárásra nézve. MRT 1867. Pest, 1868. 59–62.; a m. k. igazságügyi ministeriumnak 1867. évi ápr. 29-én kelt értesítője a Magyar- és Erdélyországban felállítandó jövedéki bíróságok tárgyában. MRT 1867. Pest, 1868. 109.; a m. k. pénz- és igazságügyministeriumnak 1867. június 2-án kibocsátott hirdetménye több jövedéki törvényszékek működésének megkezdése iránt. MRT 1867. Pest, 1868. 151.

²¹ Királyi rendelet 1867. ápril. 11-ről a sajtó vétségek megkegyelmezése tárgyában. MRT 1867. Pest, 1868. 91.; a m. kir. igazságügyministeriumnak 1867. jún. 18-án kelt, az elkobzott javakhoz igényt tartókhoz intézett felszólítása. MRT 1867. Pest, 1868. 167.

²² A m. kir. igazságügyministernek 1867. ápr. 10-án kelt intézkedése az ügyvédi vizsga tárgyában. MRT 1867. Pest, 1868. 102–103.; a m. k. igazságügyi ministernek 1867. júl. 9-én kibocsátott rendelete az erdélyi legfőbb törvényszék iránt. MRT 1867. Pest, 1868. 214–215.

²³ IVÁNYI, Magyar minisztertanácsi jegyzőkönyvek 531–532.

²⁴ Az összes m. kir. ministeriumnak 1867. ápril. 10-én kelt intézkedése a megyék és sz. k. városok közönségeihez a törvényhatóságoknak a felelős kormányhozi viszonyát és az önkormányzattal járó felelősséget illetőleg. MRT 1867. Pest, 1868. 87–90., ide: 89.; az összes m. k. ministeriumnak 1867. évi jún. 27-kén közzétett rendelete az erdélyi köztörvényhatóságok alkotmányos hatáskörének visszaállítása iránt. MRT 1867. Pest, 1868. 186–194., ide: 14–20. pontok; az erdélyi kir. biztosnak 1867. évi június hó 28-án kelt rendelete az erdélyi városok szervezése tárgyában. MRT 1867. Pest, 1868. 194–202., ide: 25., 26. pontok.

²⁵ Ministeri rendelet 1867. márcz. 10-ről a kormány tényleges átvétele, az egyes ministeriumok hivatalos helyiségei, beadványok elfogadása tárgyában. MRT 1867. Budapest, 1868. 36–37.; a m. k. igazságügyministeriumnak 1867. május 27.-én kelt hirdetménye a törvénykezési ügyekre vonatkozó távirati kérvények sikertelensége iránt. MRT 1867. Pest, 1868. 149–150.

Az Igazságügyminisztérium ismét a volt helytartótanácsi palotába, az elnöki irodája pedig a Váci utcába került, majd 1867 júliusától két évtizeden át a későbbi V. kerületi Deák Ferenc utcában működött egy háromemeletes bérelt székházban, amely 1870-ig a *Securitas* nevű bécsi biztosítótársaság tulajdona volt, de mivel azután is magántulajdonban állt, a rá vonatkozó bérleti szerződést időről időre meg kellett hosszabbítani. Az említett évben már az MTA palotájában is használtak helyiségeket: a törvényelőkészítő ügyosztály költözött oda, 1878-tól pedig a minisztérium számvevősege szintén külön, a IV. kerületi Koronaherceg utcában dolgozott. Hosszabb távú elhelyezést végül csak a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium új székhéjében nyert az igazságügyi tárca 1887-ben.²⁶

A dualizmus időszakának első igazságügy-minisztere Horvát Boldizsár lett, aki vezetésével 1868-ban megkezdődött a modern jogrendszerünk judikatúrával összefüggő intézményeinek kialakítása a következő irányelv mentén: *„diadalra jutván a Deák-párt politikai hitelvei, nem lehetett többé szó arról, hogy az alkotmány mely alapon és mely törvények kiűzésével állítsák helyre, hanem csonkítás nélkül vissza kellett állítani a teljes magyar alkotmányt, vagyis a törvények összességét, következésképpen az 1848. évi törvényeket is, minden törvény kötelező erejűnek lévén tekintendő mindaddig, amíg egy újabb törvény által részben vagy egészben hatályon kívül nem helyeztetett.”*²⁷ Ennek a megtartó és megújító munkának a szakmai tetőpontját az 1914-ig hatályban állt Polgári törvénykezési rendtartás megalkotása (1868: LIV. tc.), benne a szolgabírák hatszáz éves törvénykezési jogának csaknem teljes elvonása, illetve a bíraskodás és a közigazgatás szervezetének egyébkénti szétválasztása (1869: IV. tc.) jelentette. A második legislációs „hullámot” az állami bírói szolgálati jogviszony s a „királyi” jelzővel ellátott – tehát immár országosan egységesülő – bírósági és ügyészségi szervezet létrehozása képezte 1870–71-ben megannyi más, rendeleti szinten szabályozott jogalkotási tárgy (pl. büntetés-végrehajtás, vegyes bíróságok, telekkönyvi igazgatás, úrbéri elkülönítési és megváltási ügyek stb.) mellett.²⁸

Horvát ekként élte meg a nagy munkát: az *„sem több, sem kevesebb, mint újra szervezni az államot. Mert Magyarországon mindenki érzi és tudja, hogy midőn a 48-ki törvényhozás e félig hűbéri államot az újabb kor elveire fektetné [...], akkor a régi Magyarország helyett egy a kor szellemében átalakult új Magyarországnak vetette meg alapját. De viszont azt is érezzük és tudjuk mindnyájan, hogy azon intézmények, melyek ezen átalakult állam életműködésére okvetlenül szükségesek, a legnagyobb részben hiányzanak; azon intézmények pedig, melyeket a múltból örököltünk, majdnem kivétel nélkül a hűbéri viszonyok korából veszik eredetüket, és ennél fogva nem csak harmóniában nincsenek, de sőt sok tekintetben a legnagyobb dissonantiában állanak éppen azon elvekkel, melyeket a 48-ik törvényhozás inaugurált.”*²⁹

Horvát Boldizsár a minisztériumát az Elnöki osztályon kívül nyolc főosztályban szervezte meg: az I. törvényszerkesztéssel, a II. bírósági és ügyvédi ügyekkel, a III. a hitbizományokkal, a gondnoksággal és árvaügyekkel, a IV. a váltókkal és az egyletekkel foglalkozott, míg az V.-hez tartoztak a volt úrbériségből, valamint a kisebb királyi haszonvételek gyakorlásából és a telekkönyvezésből eredő feladatok, a VI.-hoz a polgári törvénykezés és a csődjog, a VII.-hez az országos börtönügy, a büntető törvénykezés és a kegyelmi kérvények intézése, végül a VIII. látta el az Erdéllyel kapcsolatos igazságügyi igazgatás teendőit. 1872-től mindez akként módosult, hogy az

²⁶ NEMES, A magyar királyi igazságügyminisztérium elhelyezése 6–9.

²⁷ HORVÁTH, Emléktöredékek köz- és magánéletéből 69.

²⁸ MÁTHÉ, A magyar igazságszolgáltatási szervezet 17–160.; MEZEY, Deák Ferenc és Horvát Boldizsár 73–88.; LAKY, Horvát Boldizsár 89–99.; PÉTERVÁRI, A járások kialakítása 145–151.

²⁹ MÁTHÉ, Közép-Európa újkori születése 84–85.

Elnökség mellett, amely általában a kinevezésekért is felelt, négy ügyosztályba és szintén négy számvevőrségi osztályba vonták össze a belső szervezetet. Az I. ügyosztályhoz utalták a nemzetközi vonatkozású tárgyakat s az egyleti alapszabályokkal, statisztikákkal, kisajátítással, hitbizományokkal és a jogszabály-előkészítéssel kapcsolatos tevékenységeket, a II.-hoz tartoztak a bíróságokkal kapcsolatos személyi és anyagi ügyek, a III.-hoz a polgári bíróságok felügyelete az örökbefogadással és törvényesítéssel együtt, míg a IV.-hez az ügyészségek, a bűnvádi eljárások és a büntető intézetek felügyeletét osztották be.³⁰ Az ügyosztályok száma ezután – olykor rövidebb tartamú kivételekkel – rendszerint négy volt az évszázad végéig (1875, 1878, 1884, 1886, 1890).

Az igazságügyi igazgatás személyi állományát, csakúgy, mint az egyéb állami tisztviselők szolgálati viszonyait, kezdetben az egyes szakági – főként rendeleti szintű – jogszabályok határozták meg; egységesülő szabályozás először csak a képesítési (1883: I. tc.) és a nyugdíjviszonyokra (1885: XI. tc.) alakult ki. Már a kiegyezés utáni kezdetektől a minisztérium szolgálatában álltak olyan kiválóságok, mint *Szilágyi Dezső*, *Csemegi Károly*, *Ökröss Bálint*, *Tóth Lőrinc*, akik a rövid életű igazságügyi tudományos folyóirat, a Jogtudományi Szemle szerkesztésében is részt vettek 1869–70-ben.

Érdemes megemlíteni összevetésképpen, hogy az Osztrák Császárságban az ottani birodalmi Igazságügyminisztérium (*Justizministerium*) formailag nem szűnt meg létezni az 1850-es években sem,³¹ azonban a kiegyezést követően mégis nehezebben alakultak ki a reformok, mint hazánkban. Legalábbis erre enged következtetni azon férfiak száma, akik igazságügy-miniszterek voltak a Lajtán túl 1867 és 1871 között: *Julius Glaser*, a neves jogtudós és politikus kinevezéséig hatan váltották egymást a képzeletbeli bársonyszékben e néhány év alatt (*Emanuel Heinrich Komers von Lindenbach*, *Anton Freiherr Hye von Glunke*, *Eduard Herbst*, *Adolf Ignaz von Tschabuschnigg*, *Karl Habietinek* és *Georg von Mitis*).³²

Megemlítjük végül, hogy az időben és tárgyában párhuzamos osztrák jogszabály, az 1867-ben kihirdetett „decemberi alkotmány” közjogi felelősségre vonatkozó alaptörvénye (RGrB 1867/101) a felelősség érvényesítésének más útját tartalmazta, mint az 1848. évi III. (pozsonyi) törvénycikk: a Birodalmi Tanács által kezdeményezett eljárásban a huszonnégy tagú Állambíróság (*Staatsgerichtshof*) volt hivatva dönten a miniszter vétkeisége felett, lényegében a francia modellt követve. (E szerv nem azonos a Birodalmi Bírósággal, azaz a *Reichsgericht*-tel, noha az utóbbi szintén közjogi bíráskodást végzett.³³) A gyakorlatban Bécsben sem történt olyan eset, amikor az Állambíróságnak *de jure* el kellett járnia, noha a bírák magas számából kiindulva e fórum akár nagy fontosságú perek színhelye is lehetett volna.³⁴

3. Összegzés

Deák Ferenc, *Vukovics Sebő*, *Horvát Boldizsár* – azok az úttörők, akik az 1848. évi III. tc.-et a kor többször változó közjogi viszonyai között minden igyekezetükkel törekedtek végrehajtani az

³⁰ CSIZMADIA, A magyar közigazgatás fejlődése 221–222.

³¹ RUMPLER – HEINDL, Die Protokolle (Tabellen am Ende); BRAUNEDER, Juristen in Österreich 119–124., 146–152.

³² BRAUNEDER, Juristen in Österreich 184–189., 152–155.; Österreichisches Biographisches Lexikon 2: 127., 280–281., 3: 22., 4: 100., 6: 320–321., 14: 480–481.

³³ NESCHWARA, Parlament und Verfassungsgerichtsbarkeit 167–182.

³⁴ OLECHOWSKI, Die österreichische Dezemberverfassung 10–11.

igazságügyi kormányzat terén, az alkotmány még hiányos tételei és a képlékeny politikai realitások között. Szinte heroikus volt, ahogyan a „felelős miniszter” fogalmának konstruálása után azt tartalommal megtöltötték. Ez nyilván a minisztertársaikra is igaz volt, de mint jogászok nagyobb súlyt érezhettek a vállaikon: a nemzeti mellett a jogi küldetés súlyát is egy honi kataklizmákkal és reményekkel teli korban.

Deák 1848 márciusa végén mindezt e szavakkal fejezte ki: „Fölösleges mondani, hogy a felelős kormány csak forma, s annak a nemzet ereje ad életet”.³⁵ A későbbi beszédei, felirati javaslatai a jogfolytonosság követelésén alapultak, azonban nem csupán *pro forma*, hanem oly módon, hogy a megváltozott kül- és belpolitikai környezetben az 1848. évi törvényeket új életre lehessen kelteni. Ehhez egyes jogszabályokon idővel változtatni volt szükséges (pl. a törvényhatósági és a bírósági szervezet vonatkozásában), másokon azonban érdemben nem. A III. tc. ez utóbbiak közé tartozott, s így 1949-ig hatályban maradt.

Irodalomjegyzék

- ANTAL Tamás: Törvénykezési reformok Magyarországon (1890–1900). Ítéltáblák, bírói jogviszony, esküdtszék. Dél-alföldi évszázadok 23. Szeged 2006
- BALOGH Elemér: A modern büntetőjog és a polgári átalakulás kapcsolata. In BALOGH Elemér – SARNYAI Csaba Máté (szerk.): Deák Ferenc és a polgári átalakulás Magyarországon. Szeged 2005, 187–197.
- BÁRÁNDY Péter: Deák Ferenc, az igazságügy-miniszter. In CSIBI Norbert – DOMANICZKY Endre (szerk.): Deák és utódai. Magyar igazságügyi miniszterek 1848/49-ben és a dualizmus korában. Pécs 2004, 8–21.
- BOROSSY András: Az Országgyűlés. In SZABÓ István (szerk.): A szabadságharc fővárosa Debrecen. 1849. január–május. Debrecen 1948, 1998 (reprint), 329–384.
- BOTH Ödön: Küzdelem az esküdtbíráskodás bevezetéséért Magyarországon a reformkorban és az 1848. április 29-i esküdtszéki rendelet. In BOTH Ödön: Reform és forradalom. Egybegyűjtött írások Magyarország alkotmány- és jogtörténetéből, 1790–1849. ANTAL Tamás közreműködésével közreadja RUSZOLY József. Szeged 2009, 83–131.
- BRAUNEDER, Wilhelm (szerk.): Juristen in Österreich, 1200–1980. Wien 1987
- CSIZMADIA Andor: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig. Budapest 1976
- ERDŐDY Gábor – HERMANN Róbert: Batthyány – Szemere. h.n. 2002
- F. KISS Erzsébet: Az 1848–1849-es magyar minisztériumok. A Magyar Országos Levéltár kiadványai. Hatóság- és hivataltörténet 7. Budapest 1987
- HORVÁTH Boldizsár: Emléktörödékek köz- és magánéletéből. Sajtó alá rendezte: CIEGER András – MATOLCSI Réka. Jogtörténeti Értekezések 52. Budapest 2021
- IVÁNYI Emma (szerk.): Magyar minisztertanácsi jegyzőkönyvek az első világháború korából (1914–1918). A Magyar Országos Levéltár kiadványai. Forráskiadványok 8. Budapest 1960
- LAKY Ferenc: Horvát Boldizsár, a polgári jogfejlődés katalizátora. In CSIBI Norbert et al. (szerk.): Deák és utódai. Magyar igazságügyi miniszterek 1848/49-ben és a dualizmus korában. Pécs 2004, 89–99.
- MARJANUCZ László: Deák és a parlamentáris kormányzat kérdése 1848-ban. In BALOGH Elemér – SARNYAI Csaba Máté (szerk.): Deák Ferenc és a polgári átalakulás Magyarországon. Szeged 2005, 209–215.
- MÁTHÉ Gábor: A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása, 1867–1875. Budapest 1982
- MÁTHÉ Gábor: Közép-Európa újkori születése. A magyar közjog elemi forrásai 16–20. század. Jogtörténeti Értekezések 51. Budapest 2021
- MEZEY Barna: Deák Ferenc és Horvát Boldizsár. In CSIBI Norbert et al. (szerk.): Deák és utódai. Magyar igazságügyi miniszterek 1848/49-ben és a dualizmus korában. Pécs 2004, 73–88.

³⁵ MARJANUCZ, Deák és a parlamentáris kormányzat 211.

- NÁNÁSI László: A magyar királyi ügyészség története, 1871–1945. Budapest 2011
- NEMES István: A magyar királyi igazságügyminisztérium elhelyezésének története, különös tekintettel a minisztérium palotájának építésére. Budapest 1941
- NESCHWARA, Christian: Parlament und Verfassungsgerichtsbarkeit in der österreichischen Monarchie. *Parliaments, Estates and Representation* 2005/1. sz. 167–182.
- OLECHOWSKI, Thomas: Die österreichische Dezemberverfassung 1867: Konstitutionalismus – Grundrechte – Gerichtsbarkeit des öffentlichen Rechts. *Díké* 2019/1. sz. 3–15.
- OROSZ István: A jobbágyszabadítás végrehajtásának szabályozása. In SZABAD György (szerk.): *A Magyar Országgyűlés 1848/49-ben*. Budapest é.n. [1998]. 185–222.
- Österreichisches Biographisches Lexikon. Wien 1957–2015
- PÉTERVÁRI Máté: A járások kialakítása Magyarországon az 1870: XLII. tc. alapján. Szeged 2021
- RÉSÓ ENSEL Sándor: *Az esküdszék Magyarországon*. Pest 1867
- RÉVÉSZ T. Mihály: *A sajtószabadság érvényesülése Magyarországon, 1867–1875*. Budapest 1986
- RUMPLER, Helmut – HEINDL, Waltraud: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848–1867. Einleitungsband*. Wien 1970
- RUSZOLY József: „Egy új alkotmány Magyarországnak”: az 1848: III. tc. létrejötte. In RUSZOLY József: *Újabb magyar alkotmánytörténet, 1848–1949. Válogatott tanulmányok*. Budapest 2002, 7–25.
- RUSZOLY József: *Választójog és választási rendszer Magyarországon. Tizenegy tanulmány 1848-iki törvényeink gyakorlatához*. *Jogtörténeti Tár* 2/4. Szeged 2016
- SARLÓS Béla: Deák és Vukovics. Két igazságügy-miniszter. *Értekezések a történeti tudományok köréből* 54. Budapest 1970
- STIPTA István: *A magyar bírósági rendszer története*. Debrecen 1998